

ОГЛЯДИ, РЕЦЕНЗІЇ

УДК 347 (477)

Олександр Головка *
Олександр Гавриленко *

РЕЦЕНЗІЯ НА МОНОГРАФІЮ БЛАЖІВСЬКОЇ ОКСАНИ ЄВГЕНІЇВНИ «ІСТОРІЯ КОДИФІКАЦІЙ ЦИВІЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ»

Монографію О. Є. Блажівської* можна сміливо віднести до тих книг, які не пройдуть непоміченими широким науковим загалом вітчизняних правознавців. Її тематика становить значний інтерес насамперед тому, що знаходиться на перетині науки цивільного права та історико-правової науки. Подібні дослідження вбачаються надзвичайно корисними з точки зору пізнання величезного правового досвіду, який був напрацьований протягом багатьох століть, і на якому ґрунтується сучасна, модерна юриспруденція.

Структура монографії є на наш погляд, цілком слушною і дозволяє з належним ступенем повноти розкрити заявлені автором наукові проблеми та досягти поставлених цілей. У ході роботи над монографічним дослідженням авторкою було використано майже сімсот доктринальних джерел і опублікованих пам'яток права. Узагальнення такої значної кількості наукових поглядів збагатило роботу та підкреслює її значущість і комплексний глибинний підхід. Вже від самого початку праця привертає увагу розгорнутим аналізом історіографії проблеми. Автором беззаперечно доведено, що більшість існуючих наукових праць є або роботами загальноісторичного характеру, або присвячені аналізу окремих пам'яток правової думки. Саме це дозволяє їй стверджувати, що, незважаючи на те, що перші дослідження з історії кодифікації цивільного законодавства на українських землях з'явилися майже сто п'ятдесят років тому, до сьогодні так і не сформовано повну та об'єктивну картину цього явища.

Після прочитання монографії стає остаточно зрозумілим, що кодифікація цивільного законодавства на українських землях має глибоке історичне коріння та є наслідком усього попереднього юридичного життя. Для української держави, правова система якої відноситься до романо-германської правової сім'ї, питання кодифікації, зокрема й цивільного законодавства, мали та мають надзвичайно важливе значення.

Кодифікація цивільного законодавства на теренах сучасної України здійснювалася поетапно і, як наочно показує історія, не завжди знаходила підтримку з боку держави. Значними віхами у розвитку цивільного права загалом, і його кодифікації зокрема, стали Руська Правда, Литовські Статuti 1529, 1566 та 1588 років, Соборне уложення 1649 року — джерело права Московської держави, до складу якої тоді входили окремі українські землі, Права, за якими судиться малоросійський народ 1743 року, одна із перших світових кодифікацій цивільного законодавства — Галицький цивільний кодекс 1797 року, Звід законів Російської імперії 1826 року, а також низка інших кодифікованих актів загального характеру та спеціальних кодифікацій цивільного законодавства, завдяки яким українські землі мали специфічний приватноправовий статус у тогочасних історичних реаліях.

Розглядаючи питання кодифікації цивільного права на українських теренах протягом XVIII — початку XIX ст., О. Є. Блажівська звертає увагу на співвідношення права Гетьманщини і Російської імперії та наголошує, що вже з моменту приєднання право Гетьманщини було виокремлене як партикулярне щодо правової системи Московщини. Зокрема, у договірних статтях між царським урядом та військом запорізьким неодноразово підтверджувалося, що на території Гетьманщини управління та судочинство здійснюється відповідно до стародавніх прав та звичаїв.

Аналізуючи структуру та зміст Прав, за якими судиться малоросійський народ 1743 року, автор дійшла висновку, що цивілістична складова у цій пам'ятці не виділяється в окрему складову структуру. Натомість можна говорити про переважно цивілістичний зміст окремих глав (12, 13 (спадкове право); 14, 15, 16, 28 (речове та зобов'язальне право); 17, 18, 19 (земельне право) тощо). Однак, таке виокремлення, на її думку, є досить умовним. Роботі О. Є. Блажівської подекуди притаманний дискусивно-полемічний характер. Зокрема, вона не погоджується з позицією І. Й. Бойка, який зауважував, що основні інститути цивільного права Гетьманщини були розмежовані відповідно до пандектної системи: загальна частина (суб'єкти й об'єкти цивільного права, позовна давність) та спеціальна частина (речове право, зобов'язальне право, сімейне право спадкове право), вважаючи, що вказане твердження є дещо гіперболізованим принаймні тому, що означені частини цивільного права,

* Блажівська О. Є. Історія кодифікацій цивільного законодавства на українських землях (1797–1991 роки) [Текст] / О. Є. Блажівська. — Кам'янець-Подільський : Друкарня «Рута», 2014. — 576 с.

хоча й розкриті у змісті, але по тексту Прав 1743 року структурно не виокремлені, а нормативна модель пандектної системи цивільного права, закріплена у Німецькому цивільному уложенні, з'явилася дещо пізніше.

Автор переконливо показує, що у першій половині XIX ст. було завершено систематизацію законодавства Російської імперії, яку, однак, не можна повною мірою визнати кодифікацією цивільного законодавства. Адже на той час переважала ідея зведення вже існуючих законів без їхньої зміни, і починаючи з 1826 року комісією на чолі з М. М. Сперанським було укладено дві збірки законів: «Повне зібрання законів Російської імперії» та «Звід законів Російської імперії». Перша складалася з чинних на той час постанов, указів та узаконень, які були видані після Уложення 1649 року, розташованих у хронологічному порядку. У Зводі законів увесь матеріал був розміщений не за хронологією, як у Повному зібранні законів, а за галузевою ознакою. Цивільному законодавству у Зводі, що спочатку складався з 15 томів, була присвячена перша частина X тому, яка мала назву «Звід законів цивільних». У роботі піддано достатньо розгорнутому аналізу зміст та значення цієї пам'ятки.

Викликає інтерес поданий у монографії опис розвитку цивільного законодавства на українських землях періоду Австро-Угорської імперії. Серед кодифікацій тогочасного цивільного права особливий наголос зроблено на значенні маловідомого нині документа — Галицької книги законів або Галицького цивільного кодексу, що набув чинності у Західній Галичині внаслідок цісарського патенту від 8 лютого 1797 р., а у Східній Галичині — внаслідок придворного декрету від 8 вересня того ж року. Цей кодекс поривав з терезіанською кодифікацією і римським правом та уперше в австрійській історії спирався на принципи раціоналізму. Слідом за М. В. Никифороком дослідниця дійшла висновку, що саме ця пам'ятка права може вважатися прикладом першої галузевої кодифікації цивільного законодавства на українських землях.

Достатньо аргументованою виглядає й запропонована у монографії періодизація цивільного законодавства на українських землях у радянський період. Завершують книгу висновки, які лаконічно відображають результати виконаного дослідження.

Написана доступною мовою, монографія знайде свого читача не лише в особі фахівця-цивіліста, а й усіх, хто цікавиться історією вітчизняного права загалом. Кожен, хто візьме до рук цю книгу, не просто заповнить лакуни у своїх знаннях із визначеної тематики. Він побачить та відчує дух перетворень кодифікаційної матерії у соціальному, національному, історичному контексті, зможе наочно спостерігати трансформації суспільних цінностей, а також зміни у підходах до їхнього регулювання як з боку законодавця, так і з боку авторів приватних кодифікацій. Рецензована монографія, безперечно, заслуговує на високу оцінку і посяде гідне місце серед досліджень у галузі цивільного права.

* Головка Олександр Миколайович – доктор юридичних наук, професор, в. о. першого проректора Харківського національного університету внутрішніх справ.

* Гавриленко Олександр Анатолійович – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри теорії та історії держави і права Харківського національного університету внутрішніх справ.